TALABALARDA IJTIMOIY FAOLLIKNI INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Atamurodova Guljon Komilovna,
mustaqil izlanuvchi
Ilmiy rahbari: *Abdullayeva Maryambibi Djumaniyozovna, falsafa doktori*

Annotatsiya. *Maqolada oliy ta’lim talabalarining ijtimoiy faolligini innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali rivojlantirish masalasi nazariy-metodik jihatdan yoritiladi. Ijtimoiy faollik ijtimoiy muammolarni anglash, tashabbus ko‘rsatish, hamkorlikda harakat qilish va o‘z faoliyatiga mas’uliyat bilan baho berish birligi sifatida talqin etiladi. Faol o‘qitish hamda jamoa ehtiyojlariga bog‘langan ta’lim haqidagi tadqiqotlar asosida muammoli ta’lim, loyihaviy ta’lim, hamkorlikda o‘qitish va raqamli portfolioni uyg‘unlashtiruvchi metodika taklif qilinadi. Metodika diagnostika, muammoni aniqlash, rejalashtirish, amaliy faoliyat va refleksiv baholash bosqichlarini qamrab oladi. Talabalarning rivojlanishini kuzatish uchun motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid va refleksiv mezonlar ishlab chiqiladi. Maqola nazariy-metodik xarakterga ega bo‘lib, taklif etilgan modelning samaradorligi bo‘yicha empirik natijalar keltirilmaydi.*

Kalit so‘zlar: *ijtimoiy faollik, talaba, innovatsion pedagogik texnologiya, loyihaviy ta’lim, muammoli ta’lim, hamkorlikda o‘qitish, jamoa bilan hamkorlikdagi ta’lim, refleksiya, raqamli portfolio.*

Kirish

Oliy ta’limda kasbiy bilim berish bilan birga talabaning jamiyat hayotida mas’uliyatli ishtirok etishiga sharoit yaratish ham muhim pedagogik vazifadir. Ijtimoiy muammoni tushunadigan, turli nuqtayi nazarlarni tinglay oladigan va hamkorlikda yechim izlaydigan talaba o‘z bilimini amaliy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu sababli ijtimoiy faollikni rivojlantirishni alohida tadbirlar bilan cheklash o‘rniga, uni o‘quv maqsadlari, amaliy topshiriqlar va baholash tizimi bilan bog‘lash zarur.

Mazkur maqolada ijtimoiy faollik talabaning umumiy manfaatga daxldor muammolarni anglab, ularning yechimiga ixtiyoriy, ongli va mas’uliyatli hissa qo‘shishi sifatida tushuniladi. Ushbu ta’rifga ko‘ra, faollik faqat tadbirlarda

qatnashish soni bilan o‘lchanmaydi. Taklifning asoslanganligi, hamkorlik sifati, individual hissa va natijani tanqidiy baholash ham e’tiborga olinadi. Bu yondashuv tashqi ko‘rinishdagi faollik bilan mazmunli ijtimoiy ishtirokni farqlashga yordam beradi.

Maqolaning maqsadi talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan, o‘quv jarayoniga tatbiq etish mumkin bo‘lgan metodik modelni taklif qilishdir. Asosiy savol quyidagicha qo‘yiladi: innovatsion pedagogik texnologiyalar qanday izchillikda qo‘llansa, talaba muammoni muhokama qilishdan mas’uliyatli amaliy ishtirokka o‘tishi uchun sharoit yaratiladi?

Tadqiqot yondashuvi va nazariy asoslar

Maqola tanlangan ilmiy manbalarni tahlil qilish, yondashuvlarni qiyoslash va pedagogik modellashtirishga asoslangan. Manbalar faol o‘qitish, fuqarolik ta’limi va jamoa bilan hamkorlikdagi ta’limga aloqadorligi sababli tanlangan. Ushbu ish tizimli adabiyotlar sharhi yoki mustaqil meta-tahlil hisoblanmaydi. Tajriba guruhlari shakllantirilmagan, so‘rovnoma o‘tkazilmagan va statistik samaradorlik tekshirilmagan. Tahlilning natijasi amaliyotda sinash uchun taklif etilayotgan metodika hisoblanadi.

UNESCOning global fuqarolik ta’limiga oid qo‘llanmasida kognitiv, ijtimoiy-emotsional va xulq-atvorga oid o‘rganish yo‘nalishlari ajratiladi [1]. Ushbu yondashuv ijtimoiy faollikni rivojlantirishda bilim, munosabat va amaliy ishtirokni birgalikda ko‘rib chiqish uchun nazariy asos bo‘la oladi. Mazkur maqolada bu asos baholashni aniqlashtirish maqsadida to‘rtta mezonga ajratiladi: motivatsiya, bilim, amaliy faoliyat va refleksiya. Bu to‘rtlik UNESCO tasnifining aynan takrori emas, balki taklif etilayotgan metodikaning ishchi tuzilmasidir.

Freeman va hammualliflarning 225 tadqiqotni umumlashtirgan meta-tahlili oliy ta’limning tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik va matematika yo‘nalishlarida faol o‘qitish akademik natijalarni yaxshilashini ko‘rsatgan [2]. Bu dalil talabaning savol berishi, muammoni hal qilishi va muhokamada qatnashishiga tayangan darslarni tanlashni asoslaydi. Biroq akademik o‘zlashtirishdagi yaxshilanishni ijtimoiy faollikning bevosita o‘sishi sifatida talqin etib bo‘lmaydi; bu ikki natija alohida o‘lchanishi kerak.

Guanlao va hammualliflar jamoa bilan hamkorlikdagi ta’limga oid meta-tahlilda ijtimoiy natijalar va fuqarolik ishtirokiga doir ko‘rsatkichlarda ijobiy umumiy ta’sir aniqlagan. Shuningdek, dasturlar va ishtirokchilar o‘rtasidagi farqlar natijalarga ta’sir qilishi qayd etilgan [3]. Mazkur xulosa real ehtiyojga tayangan loyiha, jamoa vakillari bilan hamkorlik va muntazam refleksiyani metodikaning

markaziga qo‘yishga asos beradi. Xalqaro tadqiqotlar natijalarini mahalliy talabalar muhitiga tatbiq qilish esa alohida tekshiruvni talab etadi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni tanlash

Ushbu maqolada innovatsion pedagogik texnologiya deganda ta’lim maqsadi, talaba faoliyati, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va baholashni izchil bog‘laydigan yondashuv tushuniladi. Yangilik faqat raqamli vosita ishlatishda emas, balki talabaga muammoni tanlash, qaror qabul qilish va natija uchun javob berish imkoniyati yaratilishida namoyon bo‘ladi. Har bir texnologiya aniq pedagogik vazifani bajarishi lozim.

Muammoli ta’lim boshlang‘ich bosqichda qo‘llanadi. O‘qituvchi tayyor javobni taqdim etish o‘rniga, talabalardan kuzatilgan vaziyatning sabablari, ta’sirlangan tomonlari va mumkin bo‘lgan yechimlarini aniqlashni so‘raydi. Masalan, kampusda chiqindilarni saralash nega sust ishlayotgani muhokama qilinadi. Talabalar taxminni dalildan ajratib, qo‘shimcha ma’lumotga ehtiyojni belgilaydi. Bunday topshiriq muammo haqidagi bilimni amaliy savolga aylantiradi.

Loyihaviy ta’lim muhokamani rejalashtirilgan faoliyatga o‘tkazadi. Guruh aniq maqsad, bajariladigan ishlar, muddatlar va kuzatiladigan natijalarni belgilaydi. Loyihaning ta’limiy qiymati faqat yakuniy mahsulotga emas, balki talabalarning tanlovlarni asoslashiga, vazifalarni muvofiqlashtirishiga va jarayonni tahlil qilishiga bog‘lanadi. Jamoa ehtiyojlariga bog‘langan ta’limda esa loyiha tegishli hamkor bilan kelishiladi va o‘quv mazmuni shu ehtiyojni tushunishga xizmat qiladi.

Hamkorlikda o‘qitish guruh ichidagi ishtirokni tashkil etadi. Talabalar muvofiqlashtirish, ma’lumot to‘plash, tahlil, muloqot va hisobot vazifalarini navbat bilan bajaradi. Rollarni almashtirish bir talabani doimiy yetakchi, boshqasini esa kuzatuvchi holatida qoldirmaslikka yordam berishi mumkin. Har bir ishtirokchining hissasi qisqa faoliyat qaydlari va individual refleksiya orqali ko‘rinadigan qilinadi.

Raqamli portfolio loyiha dalillarini jamlash uchun ishlatiladi. Unda boshlang‘ich muammo bayoni, reja, bajarilgan ishlar, hamkor fikri va talabaning tahlili saqlanadi. Internet imkoniyati cheklangan holatda qog‘oz portfolio yoki oflayn fayllar qo‘llanadi. Vosita tanlovi talabaning ishtirok etish imkoniyatini toraytirmasligi kerak. Baholashda fayllar soni emas, dalillarning mazmuni va ulardan chiqarilgan xulosa ustuvor bo‘ladi.

Metodik modelning bosqichlari

Taklif etilayotgan model olti haftalik o‘quv moduliga moslashtirilgan. Muddat va guruh hajmi fan mazmuni hamda hamkor tashkilot imkoniyatlariga qarab

o‘zgartirilishi mumkin. Quyidagi ketma-ketlik me’yoriy talab emas, amaliy tashkil etish uchun taklifdir.

Birinchi bosqich diagnostika va motivatsiyadir. Birinchi haftada talabalar boshlang‘ich vaziyatli topshiriqni bajaradi, avvalgi ishtiroki va qiziqishlarini qisqacha tavsiflaydi. O‘qituvchi talabalar bilan maqsad va baholash mezonlarini muhokama qiladi. O‘zini baholash javoblari boshlang‘ich ma’lumot beradi, ammo ular talabaning amaliy xulqini to‘liq ifodalaydi deb qabul qilinmaydi. Qiziqish, tajriba va ishtirok imkoniyatlari guruh tuzishda hisobga olinadi.

Ikkinchi bosqich muammoni aniqlashdir. Ikkinchi haftada 4–6 kishilik guruhlar kampus yoki yaqin jamoaga daxldor, o‘quv faniga mos muammoni tanlaydi. Kuzatuv, ochiq ma’lumot yoki rozilik asosidagi suhbat orqali ehtiyoj tekshiriladi. Guruh muammo kimga ta’sir qilayotgani, qaysi ma’lumot yetishmayotgani va loyiha doirasida nimani o‘zgartirish mumkinligini bayon qiladi. Hamkorning fikri muammoni talabalarning dastlabki taxminiga moslashtirish o‘rniga, uni aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Uchinchi bosqich loyihalashdir. Uchinchi haftada maqsad, vazifalar, mas’ullar, resurslar va muddatlar belgilanadi. Natija ko‘rsatkichi oldindan kelishiladi: masalan, tushuntirish materialining tushunarliligi yoki saralash nuqtasidan foydalanishdagi kuzatilgan o‘zgarish. Guruh rejasini boshqa guruhga taqdim etib, savollar asosida qayta ko‘rib chiqadi. O‘qituvchi vazifa hajmi va o‘quv maqsadi o‘rtasidagi moslikni tekshiradi.

To‘rtinchi bosqich amaliy faoliyatdir. To‘rtinchi va beshinchi haftalarda talabalar rejalashtirilgan ishlarni bajaradi. O‘qituvchi maslahat beradi, lekin talabalar o‘rniga qaror qabul qilmaydi. Guruh haftalik qaydda bajarilgan ish, yuzaga kelgan muammo va keyingi qarorni yozadi. Reja o‘zgarsa, sabab ko‘rsatiladi. Hamkor bilan qisqa uchrashuvlar loyiha foydaliligini tekshirishga va ehtiyojga mos tuzatish kiritishga xizmat qiladi.

Beshinchi bosqich taqdimot va refleksiyadir. Oltinchi haftada guruh mahsulot, jarayon dalillari va cheklovlarni taqdim etadi. Har bir talaba o‘z hissasi, qiyinchiliklar, qabul qilgan qarorlari va keyingi safar o‘zgartiradigan harakatlarini yozma tahlil qiladi. Boshlang‘ich topshiriqqa mazmunan teng yakuniy vaziyatli topshiriq bajariladi. O‘qituvchi portfolio, kuzatuv va individual javoblarni birgalikda ko‘rib chiqadi.

Ijtimoiy faollikni baholash mezonlari

Baholash uchun to‘rtta mezon taklif qilinadi. Motivatsion mezon muammoning ahamiyatini izohlash va vazifani ongli tanlashda namoyon bo‘ladi. Kognitiv mezon

sabablarni tushuntirish, manbalarni tekshirish va yechimni dalillar bilan asoslashni qamrab oladi. Faoliyatga oid mezon bajarilgan individual ish, hamkorlik, kelishilgan muddatga rioya qilish va tashabbusni kuzatishga yo‘naltiriladi. Refleksiv mezon esa o‘z hissasini dalillar bilan baholash, xatolarni aniqlash va keyingi harakatni rejalashtirishni ifodalaydi.

Har bir mezon bo‘yicha 0–3 ballik ishchi rubrika qo‘llanishi mumkin. Nol ball tegishli dalil mavjud emasligini; bir ball faoliyat asosan yo‘naltirish bilan bajarilganini; ikki ball vazifa mustaqil bajarilib, izohlanganini; uch ball esa asoslangan tashabbus, vaziyatga mos tuzatish va natijani tanqidiy tahlil qilishni bildiradi. Mazkur umumiy tavsif har bir mezon uchun alohida kuzatiladigan belgilar bilan aniqlashtirilishi kerak. Masalan, kognitiv mezonda uch ball muqobil yechimlarni ishonchli manbalar asosida qiyoslash bilan belgilanadi.

Rubrika standartlashtirilgan diagnostik vosita sifatida taqdim etilmaydi. Uni qo‘llashdan oldin mutaxassislar bilan mezonlarning mazmuniy mosligini ko‘rib chiqish, kichik guruhda sinash va baholovchilar o‘rtasidagi kelishuvni tekshirish lozim. Yakuniy natijada mezonlar kesimidagi profilni ko‘rsatish afzal: umumiy ball ayrim ko‘nikmalardagi farqlarni yashirishi mumkin. Talabaning ko‘p gapirishi, ijtimoiy tarmoqlardagi ommabopligi yoki tadbirda qatnashish soni mustaqil sifat ko‘rsatkichi deb olinmaydi.

Amaliy qo‘llash namunasi

Metodikani “Kampusda chiqindilarni saralashga ongli munosabat” loyihasi misolida qo‘llash mumkin. Talabalar dastlab saralash joylari, yozuvlarning tushunarliligi va foydalanishdagi qiyinchiliklarni o‘rganadi. Keyin kampusning mas’ul xodimlari bilan kelishib, sodda yo‘riqnoma yoki belgilash variantini tayyorlaydi. Material kichik auditoriyada tekshirilib, fikrlar asosida tahrir qilinadi. Belgilangan hududda bir xil vaqt oralig‘i va kuzatuv qoidalari asosida boshlang‘ich va yakuniy holat qayd etiladi.

Ushbu loyiha ikki xil natijani ajratib baholashni talab etadi. Birinchisi — loyiha mahsulotining foydaliligi; ikkinchisi — talabaning ijtimoiy faollikka oid ko‘nikmalari. Saralashdagi o‘zgarish talabaning mas’uliyati oshganini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi. Individual rivojlanish uning qarorlari, bajarilgan ishlari, hamkorlikdagi xatti-harakati va refleksiyasi bilan asoslanadi. Namuna metodik tushuntirish uchun berilgan; loyiha amalda o‘tkazilgani yoki muayyan natija olingani da’vo qilinmaydi.

Muhokama va metodik cheklovlar

Modelning nazariy afzalligi muammoni anglash bilan amaliy ishtirokni yagona o‘quv jarayonida bog‘lashidadir. Loyihaviy ta’lim faoliyatga maqsad beradi, hamkorlik vazifalarni birgalikda bajarishni tashkil qiladi, portfolio esa individual hissa va o‘rganish jarayonini ko‘rsatadi. Muntazam refleksiya talabaning bajarilgan ish mazmunini qayta ko‘rib chiqishiga sharoit yaratadi. Bu munosabatlar taklif etilgan metodikaning ishlash mexanizmi haqidagi nazariy taxmin bo‘lib, empirik tekshiruv talab qiladi.

Metodikani tatbiq etishda vaqt yetishmasligi, guruhda vazifalarning teng taqsimlanmasligi, raqamli imkoniyatlar farqi va hamkor bilan kelishuv qiyinchiliklari yuzaga kelishi mumkin. Bularni hisobga olish uchun kichik hajmdagi loyihalar, rollarni almashtirish, individual qaydlar va muqobil taqdimot shakllari tavsiya qilinadi. Jamoa bilan muloqot rozilik asosida tashkil etiladi, shaxsga oid ma’lumotlar zaruratdan ortiq yig‘ilmaydi. Talabaning shaxsiy e’tiqodi emas, o‘quv vazifasini bajarish sifati baholanadi.

Samaradorlikni keyinchalik tekshirish uchun boshlang‘ich va yakuniy o‘lchovli, taqqoslash guruhiga ega tadqiqot loyihalashtirilishi mumkin. Guruhlarning dastlabki ko‘rsatkichlari, o‘qituvchi ta’siri, loyiha davomiyligi va metodikaning reja bo‘yicha bajarilishi qayd etilishi kerak. Tanlanma hajmi oldindan asoslanadi. Natijalar faqat o‘rtacha ball o‘zgarishi bilan cheklanmay, ta’sir kattaligi, ishonch oralig‘i va individual farqlar bilan tahlil qilinadi. Tasodifiy taqsimlash bo‘lmasa, sababiy xulosalarning cheklovi ochiq ko‘rsatiladi.

Xulosa

Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun bilim, ongli qiziqish, amaliy ishtirok va refleksiyani izchil bog‘laydigan ta’lim sharoiti zarur. Maqolada taklif etilgan metodika muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat, hamkorlikda o‘qitish va portfolioni diagnostikadan yakuniy baholashgacha bo‘lgan jarayonga birlashtiradi. Uning amaliy qiymati o‘qituvchiga faoliyatni bosqichma-bosqich tashkil etish hamda individual rivojlanish dalillarini yig‘ish uchun asos berishidadir.

Taklif etilgan modelning samaradorligi ushbu maqolada isbotlanmagan. Keyingi tadqiqot vazifasi metodikani turli fanlar va talabalar guruhlarida sinash, baholash vositasining ishonchliligini tekshirish hamda kuzatilgan rivojlanishning davomiyligini aniqlashdan iborat. Shu asosda metodikani mahalliy ta’lim sharoitiga moslashtirish va dalillarga tayangan tavsiyalarni aniqlashtirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. (2015). Global citizenship education: Topics and learning objectives. Paris: UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993

2. Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. Proceedings of the National Academy of Sciences, 111(23), 8410–8415. https://doi.org/10.1073/pnas.1319030111

3. Guanlao, R., Pax, J., Wei, Y., & Zhang, W. (2025). A meta-analysis of community engaged learning and thriving in higher education. Frontiers in Education, 10, 1525176. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1525176